

Β. Τώρα λαμβάνω ὑπ' ὄψιν κατ' εὐθείαν τὸ πρόβλημα, πῶς ἔπρεπε νὰ γίνεται ἐπεξεργασία τοῦ φιλοσοφικοῦ προβλήματος κατὰ τρόπον ὀρθόν.

Ἡ κυρία αἰτία τῆς διαφορᾶς γνώμων περὶ τοῦ ζητήματος, εἴναι καὶ πῶς εἶναι δυνατὴ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία, εἶναι τὸ ὅτι, ὅπως ἔχω δεῖξει, φιλοσοφία καὶ μεταφυσικῶς διανοητικῶς κατασκευαστικῶς ἐπεξεργασμένη γενικὴ ἄποψις τοῦ κόσμου (διδασκαλία περὶ τοῦ ἀληθοῦς ὄντος καὶ περὶ τοῦ ὀφείλοντος νὰ εἶναι) ἐθεωρήθησαν ἓν καὶ τὸ αὐτό. Ἀφοῦ ὅμως ἤδη ἔθεσα τὸ πρόβλημα ὀρθῶς, τὸ ἐρώτημα: πῶς εἶναι δυνατὴ ἐπιστημονικῶς ἡ φιλοσοφία; λαμβάνει πλέον ἄλλην σημασίαν. Ἦτοι δὲν ἀπαιτοῦνται πλέον ἔρευναι, συζητήσεις, γνωσεολογικαὶ περὶ τῶν ὀρίων τῆς γνώσεως, ὅπως ἐκεῖναι τὰς ὁποίας ἐξεπόνησεν ὁ Κ a p t, ἀλλὰ ἀπλῶς ἔρευναι καὶ συζητήσεις περὶ τῶν ὀρίων, τῆς περιοχῆς τῆς ἐμπειρίας καὶ περὶ τοῦ ἀληθοῦς κριτικοῦ τρόπου, τῆς ἀληθοῦς κριτικῆς στάσεως ἀπέναντι τοῦ φιλοσοφικοῦ προβλήματος. Τὸν ὀρθολογισμόν (ὅτι δηλαδὴ εἶναι δυνατόν νὰ εὗρεθῶν ἀλήθειαι μόνον διὰ καθαρᾶς, ἤτοι ἀνεπηρεάστου ἀπὸ πᾶσαν ἐμπειρίαν διανοήσεως) ἔχω ἤδη ἀπορρίψει τελείως.

α) Πρῶτον ἡ ἀληθὴς κριτικὴ στάσις κατὰ τὴν λύσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ προβλήματος. Ἡ στάσις αὕτη δὲν εἶναι ὁ λεγόμενος «κριτικισμὸς» τοῦ Κ a p t, δηλαδὴ ὁ καθορισμὸς τοῦ τί εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζῃ ὁ ἄνθρωπος· ἡ φιλοσοφία θὰ βασισθῇ ἐπὶ τῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν κατ' ἰδίαν ἐπιστημῶν. Ὁ κριτικισμὸς λοιπὸν διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν θὰ συνίσταται εἰς τὴν τελείαν ἀντικειμενικότητα, τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ πᾶσαν προσωπικὴν ἐπιθυμίαν, πρὸ πάντων δὲ ἀπὸ πᾶσαν προκατάληψιν. Ἐὰν τοιαύτη στάσις εἶναι δυνατὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἢ ὄχι, τοῦτο θὰ πραγματευθῇ ἀκόμη· ἡ ἀντικειμενικότης ὅμως αὕτη πρέπει νὰ τεθῇ ἐδῶ ὡς ἀξίωσις, ὡς ἀξίωμα.

β) Ἡ ἀληθὴς καὶ ὀρθὴ ἐμπειρία εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

Νεωστὶ ἐνόμισεν ὁ Bergson, ὅτι ἡ πεῖρα, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι δυνατόν νὰ ἐργασθῇ ἡ φιλοσοφία, εἶναι ἡ «ἐνόρα-

ρασις» (*intuitio*). Ἡ γνώμη αὕτη ἀπαντᾷ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον τονιζομένη, εἰς πολλοὺς ἄλλους ἀρχαιοτέρους φιλοσόφους· ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐποχὴν (δεύτερον ἡμισυ τοῦ XIX αἰῶνος) ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ F. R a v a i s s o n - M o l l i e n (1813 - 1900) ἐν Γαλλίᾳ, ὁ ὁποῖος, ἐπάγων πᾶσαν γνῶσιν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς συνειδήσεως, παρεδέχετο ὅτι γνωρίζομεν ἡμᾶς αὐτοὺς δι' «ἐνοράσεως», δι' «ἐνοράσεως» ὡς ἐλευθέρων θέλησιν (ἢ ὅποια εἶναι καὶ τὸ πρότυπον τῆς ἐννοίας, τοῦ νόμου, τῆς αἰτιότητος καὶ πάσης ἄλλης γνώσεως περὶ ἄλλων πραγμάτων) καὶ ὅτι δι' «ἐνοράσεως» τῆς ὅλης ψυχῆς (ὄχι λοιπὸν μόνον διανοητικῆς ἐνοράσεως) γίνεται ὁ θεὸς καταληπτὸς κλπ. (1). Ὁ B e r g s o n ἀνύψωσε τὴν ἐνόρασιν ὡς μέθοδον τῆς φιλοσοφίας εἰς περιωπὴν(2)· κατ' αὐτὸν τὸ ὑποκείμενον διαπερᾷ (κατανοεῖ) τὸ ἀντικείμενον δι' ἐνοράσεως κατ' ἄμεσον τρόπον, ἢ ἐνόρασις εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει εἰς τὰ ζῶα ὡς ἐνστικτον, τὸ ὁποῖον παρέχει εἰς αὐτὰ θαυμασίαν γνῶσιν τοῦ κόσμου ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ βίου των. Δι' ἐνοράσεως λοιπὸν ἐπικαταλαμβάνεται ὁ ἐσωτερικὸς βίος ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πηγῇ. Καὶ ὅμως δυσκόλως ἀποδίδει ἢ ἐνόρασις πεῖραν καὶ δύναται νὰ ἐκτελέσῃ ὅ,τι ἀποδίδεται εἰς αὐτὴν· ἀμφιβάλλω ἂν ὁ B e r g s o n εὗρηκε δι' ἐνοράσεως ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐκδηλώνεται εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἢ ζωὴ εἶναι ἢ ὁδὸς πρὸς:

1. Πρβλ. F, R a v a i s s o n - M o l l i e n, La philosophie en France en XIXe siècle. Rapport rédigé pour l'exposition universelle de 1867.

2. Ὁ B e r g s o n λέγει νεωστὶ (ἐν τῷ συγγρ. του L'intuition philosophique. Communication faite au congrès philosophique de Bologne le X avril MCMXI δημοσιευθὲν 1927) περὶ τῆς ἐνοράσεως. ὅτι «le philosophe éαν ἠκολούθει τὴν ἐνόρασιν ὡς μέθοδόν του eût pu venir plusieurs siècles plus tôt, il aurait eu affaire à une autre philosophie et à une autre science, il se fût posé d'autres problèmes, il se serait exprimé par d'autres formules, pas une ligne, peut-être, de tout ce qu'il a écrit n' eût été ce qu'elle est, et pourtant il eût dit la même chose» (σελ. 29). Ὁ B e r g s o n συγχέει ἐντῦθα τὴν ἐνόρασιν μὲ τὴν ψυχικὴν ἰδιοσυστασίαν, μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ φιλοσόφου· πρβλ. ἐν τῷ κειμένῳ περαιτέρω.

τὸ πνεῦμα (la marche à l'esprit) καὶ ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἡ σκωρία, ἡ ἐκβολάς, τὴν ὁποίαν ἀφήνει τὸ πνεῦμα ὀπίσω του. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Bergson τὰς γνώμας αὐτὰς ἐν μέρει μὲν ἐπορίσθη (ἐδανείσθη) ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Schelling, ἐν μέρει δὲ ἐξεπόνθη ὁ ἴδιος ἐργαζόμενος ὅπως ἡ γερμανικὴ φιλοσοφία διανοητικῆς κατασκευῆς. Ἐνόρασις ὡς ἄμεσος πείρα εἶναι μόνον λέξις κυρίως καὶ κατ' ἀλήθειαν εἶναι συντομευθεῖσα ἐπαγωγὴ διὰ μεγαλοφυοῦς βλέμματος (1).

Ὅσον ἀφορᾷ λοιπὸν τὴν ἀληθῆ καὶ ὀρθὴν ἐμπειρίαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν διακρίνω: 1. τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἐμπειρίας εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ 2. τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ τρόπου, πῶς εἶναι δυνατὴ ἐμπειρικὴ ἐργασία εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

1. Ἡ ἐννοία τῆς ἐμπειρίας εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ἐμπειρία εἶναι κατ' ἀρχὴν ἡ αὐτὴ εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας μόνον λαμβάνει ἰδιαιτέραν μορφήν ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῆς ἐπιστήμης. Αὐτὸ λοιπὸν συμβαίνει καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ φιλοσοφία ἔχει ἓνα θέμα (πρόβλημα), τὸ ὁποῖον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἀμέσου, ἀπ' εὐθείας ἐρεύνης. Αἱ κατ' ἰδίαν ἐπιστῆμαι ἐρευνοῦν ἐκάστη ἓνα ὁρισμένον ἀντικείμενον τοῦ ὅλου κόσμου καὶ μάλιστα πολλάκις ἐρευνᾶται ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον εἰς διαφόρους ἐπιστήμας ἀπὸ διάφορον ἄποψιν (πλευράν). Ἡ φιλοσοφία τείνει πρὸς γνῶσιν τῆς ὁλότητος τῆς ὑπάρξεως, τοῦ ὄντος, ἤτοι τοῦ συνόλου τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἐπεξεργάζονται αἱ κατ' ἰδίαν ἐπιστῆμαι ἰδιαιτέρως. Ἡ ἐννοία τῆς ἀληθοῦς καὶ ὀρθῆς ἐμπειρίας διὰ τὴν φιλοσοφίαν συνίσταται λοιπὸν εἰς τοῦτο, ὅτι τὰ πορίσματα, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγουν αἱ ἐρευναὶ τῶν κατ' ἰδίαν ἐπιστημῶν, ἀποτελοῦν διὰ τὴν φιλοσοφίαν τὰ μέλη τῆς ἐπαγωγῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἀνέρχεται (φθάνει) αὐτὴ εἰς τὸ γενικόν. Αἱ κατ' ἰδίαν ἐπιστῆμαι ἀποτελοῦν διὰ τῶν πορισμάτων των τὴν βάσιν, τὸ ὑλικόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου (διὰ τοῦ ὁποίου) θὰ οἰκο-

1. Περὶ τὸ σύγγραμμά μου: Ὁ ψυχικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων.

δομήση ἢ φιλοσοφία περαιτέρω. Ὡστε πᾶν ἀντικείμενον, κάθε φαινόμενο του κόσμου καὶ ἐν τῷ κόσμῳ πρέπει πρῶτα νὰ ἐρευνηθῆ καθ' ἑαυτὸ ἀντικειμενικῶς ἐμπειρικῶς, νὰ ἔχη ἀποτελέσει ἀντικείμενον μιᾶς εἰδικῆς ἐπιστήμης.

Θὰ ἦτο ὅμως καὶ εἰς τὸ σφάλμα νὰ γίνῃ διάκρισις μεταξὺ ἀντικειμένων τῆς φύσεως καὶ φαινομένων τῆς συνειδήσεως καὶ νὰ γίνῃ ἐπεξεργασία τῶν τελευταίων τούτων μόνον ὡς φιλοσοφικῶν προβλημάτων, ἢτοι νὰ ἐξηγηθοῦν ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς γενικῆς ἀπόψεως τοῦ κόσμου (τῆς μεταφυσικῆς), χωρὶς προηγουμένως νὰ γίνῃ ἐρευνα αὐτῶν ἀντικειμενικῶς. Ἡδη ὠμίλησα κατὰ τῆς τοιαύτης καταστάσεως καὶ κατέδειξα ὅτι, ὅταν τίθενται ὀρθῶς τὰ προβλήματα, ἐμπειρικῶς δεδομένον φαινόμενο εἶναι τόσον ἡ συνείδησις καὶ ὅ,τι παρουσιάζεται ὡς περιεχόμενον τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως (θεός, θρησκεία, καλαισθητικὴ ἀξιολογία, ἠθικὴ ἀξιολογία κτλ.), ὅσον καὶ πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐξωτερικὴν φύσιν, καὶ ὅτι πρέπει ὅλα τὰ φαινόμενα αὐτὰ νὰ γίνουν ἐξ ἴσου ἀντικείμενα εἰδικῆς ἐρεῦνης καθ' ἑαυτά. Θέλω νὰ τὸ τονίσω: ὅστις νομίζει ὅτι π.χ. ἓνα φαινόμενο τῆς φύσεως πρέπει νὰ ἐρευνηθῆ καὶ νὰ κατανοηθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γεγονότων, ὅτι ὅμως π.χ. ὁ θεὸς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐρευνηθῆ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὅτι πρέπει νὰ κατανοηθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς περὶ κόσμου κτλ., ὅστις σκέπτεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ἀκριβῶς δὲν σκέπτεται ὀρθῶς· τὸ σφάλμα ἔγκειται εἰς τοῦτο: δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ θεὸς πρῶτα-πρῶτα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο καὶ τίποτε περιοσσότερον παρὰ μία ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ἐρευνα τῆς ἰδέας αὐτῆς διὰ τῶν γεγονότων τῆς ἐθνολογίας, τῆς ἱστορίας κτλ. καὶ νὰ ἐξακριβωθῆ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἐξέλιξις της κτλ., Πρέπει λοιπὸν πᾶν ὅ,τι δίδεται καὶ εἰς τὸν φυσικὸν λεγόμενον κόσμον καὶ εἰς τὸν ψυχικὸν πνευματικὸν λεγόμενον κόσμον νὰ ἔχη γίνῃ ἀντικείμενον εἰδικῆς, ἰδιαζούσης ἐμπειρικῆς ἐρεῦνης, διὰ νὰ δυνηθῆ ἔπειτα ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων αὐτῶν ὡς μερῶν τῆς ἐπαγωγῆς νὰ ἐπεξεργασθῆ, ν' ἀναπτύξῃ τὴν γενικὴν ἀποψιν τοῦ κόσμου.

2. Τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς εἰδικῆς μορφῆς τῆς ἐμπειρίας εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ εἶναι (πρέπει νὰ εἶναι) αὕτη: ἡ μορφή τῆς ἐμπειρίας εἰς τὴν φιλοσοφίαν εἶναι ἡ ἐπεξεργασία τῶν πορίσμάτων τῶν ἰδιαιτέρων εἰδικῶν ἐμπειρικῶν ἐρευνῶν. Ἐλεγον ὅτι ἡ φιλοσοφία θὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ πορίσματα αὐτὰ ὡς μέρη τῆς ἐπαγωγῆς διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν κόσμον ὡς ὁλότητα. Ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη θὰ προσπαθήσῃ νὰ συνενώσῃ τὰ πορίσματα αὐτά, νὰ ἐξηγήσῃ τὰ μὲν διὰ τῶν ἄλλων, ἴσως καὶ νὰ τὰ συμπληρώσῃ (αὐτὸ πράττει, ὡς γνωστόν, καὶ κάθε ἐπιστήμη καθ' ἑαυτήν), ἀλλ' ἀκριβῶς θὰ ἐργασθῇ πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων μερῶν τῆς ἐπαγωγῆς, τὰ δὲ συμπληρώματά της θὰ ἔχουν τότε ἀκριβῶς τὴν σημασίαν (ἐννοεῖται, καλῶς θεμελιωμένων) ὑποθέσεων. Ὅμιλῶ καὶ ἐδῶ χάριν σαφηνείας μὲ παράδειγμα: ἐὰν εἰς τὸν κόσμον, πρῶτα ὡς παράδειγμα εἰς τὸν βιολογικὸν κόσμον, κυριαρχεῖ μηχανικὴ ἢ τελεολογικὴ (σκοποῦς πραγματοποιοῦσα) αἰτιότης, περὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ θὰ δώσῃ πληροφορίαν πρῶτα-πρῶτα ἡ ἐρευνα τῶν βιολογικῶν γεγονότων, ἤτοι ἡ βιολογία πρέπει ὡς πρώτη νὰ ἴδῃ πῶς δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰ γεγονότα (τὰ ὅποια ἀφοροῦν τὴν ἰδέαν ἐκείνην)· τὸ πρόβλημα δὲν ἔχει λοιπὸν κατ' ἀρχὰς καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ ἡ βιολογικὴ ἐξήγησις θὰ εἶναι διὰ τὴν φιλοσοφίαν μία βάσις. Τὸ αὐτὸ δὲ θὰ γίνῃ καὶ μὲ ὅλα τ' ἄλλα φαινόμενα καὶ γεγονότα εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν. Ἡ δὲ φιλοσοφία θὰ ἐξηγήσῃ τότε τὴν ὁλότητα τοῦ κόσμου ἀναλόγως τῶν βάσεων ἐκείνων ἢ ὡς μηχανικότητα ἢ ὡς σκοπιμότητα, ἴσως δὲ καὶ εἰδικώτερα ὡς τὸ ἔργον ἑνὸς δημιουργικοῦ πνεύματος, τοῦ θεοῦ κτλ.

Συνοψίζω λοιπὸν τὰ ὅσα εἶπα: τὸ ἐρώτημα ἦτο κυρίως περὶ τοῦ πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ φιλοσοφία ὡς γενικὴ ἀποψις τοῦ κόσμου (ὡς προσδιορισμὸς τοῦ ἀληθοῦς ὄντος, τῆς ἀληθοῦς ὑπάρξεως καὶ τοῦ ἀληθοῦς ὀφείλοντος τὰ εἶναι) μὲ ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Ἡ ἀπάντησις δίδεται τώρα ἐξ ἑαυτῆς χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἀνάγκη οἵασδήποτε προηγουμένης ἐρεύνης περὶ τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως: ἤτοι ἐὰν (ἀφοῦ) ἡ φιλοσοφία καθ' ἑαυ-

τὴν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ γενικὴ ἄποψις τοῦ κόσμου, τότε διαφέρει ἀπὸ τὰς κατ' ἰδίαν ἐπιστήμας ἐν πρώτοις κατ' οὐδὲν ἄλλο παρὰ κατὰ τὸ ἀντικείμενόν της: αἱ κατ' ἰδίαν ἐπιστήμαι θεωροῦν (ἐξετάζουν) μόνον ἓνα μέρος, ἓνα καὶ μόνον ἀντικείμενον τοῦ κόσμου ἢ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ὡς τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον (π.χ. φυσικῶς, χημικῶς κτλ.), ἡ φιλοσοφία θέλει νὰ ἐκπονήσῃ, νὰ ἐπιτύχῃ, μίαν γενικὴν κατανόησιν (ἄποψιν) τοῦ κόσμου, τοῦ ὄντως ὄντος (τῆς ἀληθοῦς ὑπάρξεως) καὶ τοῦ ὀφείλοντος νὰ εἶναι. Ἐὰν (ἀφοῦ) δὲ ὑπάρχει μόνον μία μέθοδος ἐπιστημονικῆ, ἡ ἐμπειρία καὶ ἐπαγωγή, ἔστω καὶ ἐὰν διάφορος ἀναλόγως τοῦ θέματος τῆς ἐπιστήμης, τότε τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὴν ἐκπόνησιν τῆς γενικῆς ἀπόψεως περὶ τοῦ κόσμου, ὡς προσδιορισμοῦ τοῦ ἀληθοῦς ὄντος καὶ τοῦ ἀληθοῦς ὀφείλοντος νὰ εἶναι, πρέπει, ἐφ' ὅσον πρόκειται νὰ δοθῇ εἰς αὐτὴν ἐπιστημονικὴ περιωπὴ (ἀξία), νὰ εἶναι, ὅπως κατέδειξα, τὸ ἑξῆς: νὰ συνενώσῃ τὰ πορίσματα τῶν κατ' ἰδίαν ἐρευνῶν εἰς μίαν γενικὴν ἄποψιν τοῦ κόσμου, νὰ ἐπεξεργασθῇ τὰ πορίσματα αὐτὰ εἰς μίαν γενικὴν ἄποψιν τοῦ κόσμου⁽¹⁾. Ἐννοεῖται, γεννᾶται καὶ τὸ ζήτημα, νὰ ὀνομασθοῦν ἀκριβῶς αἱ εἰδικαί, αἱ κατ' ἰδίαν αὐταὶ ἐπιστήμαι· θὰ ἐξετάσω λοιπὸν τὸ ζήτημα τοῦτο ἀμέσως, μολονότι ὑπέδειξα ἤδη πολλάκις τὴν λύσιν του.

Δ. Αἱ βάσεις τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμης

Κατὰ τὴν ἐκθεσιν καὶ κριτικὴν τῶν κατευθύνσεων πρὸς μίαν ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν σύγχρονον (ἀπὸ τοῦ δευτέρου

1. Ὁ Bergson (ἐν *Intuition philosophique* σελ. 68) λέγει ὅτι ἡ ἄποψις τῆς φιλοσοφίας ὡς μιᾶς μεγάλης συνθέσεως τῶν πορισμάτων τῶν κατ' ἰδίαν ἐπιστημῶν εἶναι «*désobligeante pour la science*» καὶ «*injurieuse pour le savant*». Ἀλλὰ διὰ τοιούτων ἐκφράσεων δὲν ἀνασκευάζεται ἡ ἄποψις ἐκείνη· πλήν τούτου ἡ φιλοσοφία δὲν προτίθεται νὰ «διορθώσῃ» τὰ πορίσματα, εἰς τὰ ὅποια καταλήγουν αἱ κατ' ἰδίαν ἐπιστήμαι, ἡ φιλοσοφία ἔχει μόνον νὰ ἐπεξεργασθῇ τὰ πορίσματα τῶν ἐπιστημῶν τούτων εἰς ἓνα σύστημα περὶ τοῦ κόσμου, εἰς μίαν γενικὴν ἄποψιν περὶ τοῦ κόσμου, εἰς μίαν κοσμοθεωρίαν.

¹ Ἐλευθεροπούλου. *Εἰσαγωγή εἰς ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν*

ἡμίσεος τοῦ 19ου αἰῶνος) φιλοσοφίαν κατέληξα εἰς τὰ ἐπόμενα συμπεράσματα: Πρῶτον: ἡ τάσις, πρὸ πάσης φιλοσοφίας νὰ καθορισθοῦν τὰ ὄρια τῆς γνωστικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου, σημαίνει ὅτι, ὅπως κατέδειξα, ἀποδίδονται εἰς τὴν φιλοσοφίαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς προβλήματα, τὰ ὅποια προξενοῦν, οὕτως εἰπεῖν, ἴλιγγον (ὑπάρχει θεός; ὑπάρχει ψυχὴ; κτλ.). Δεύτερον: τὸ νὰ θέλη κανεὶς νὰ καταρτίσῃ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τῆς φυσιοδιφίας σημαίνει, ὅπως κατέδειξα, ὅτι προβλήματα τινά, π.χ. θεός, ψυχὴ, ἠθικότης κτλ., αὐθαιρέτως δὲν τυγχάνουν αὐτοτελοῦς ἐπεξεργασίας. Τρίτον τέλος: τὸ νὰ οἰκοδομῆται τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα ἐπὶ τῆς πείρας σύμφωνα μὲ τὰς ἀνθρωπίνας ἀνάγκας προϋποθέτει ὅτι αἱ ἀνάγκαι αὗται ἔχουν πραγματικὸν ἀντικείμενον (ὑποτίθεται χωρὶς ἔρευναν ὅτι π.χ. ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας νὰ ὑπάρχῃ θεός, νὰ ὑπάρχῃ ψυχὴ ἀθάνατος κτλ., ἔχει πραγματικὸν ἀντικείμενον). Παραπέμπω καὶ πάλιν εἰς ὅσα εἶπα κριτικῶς εἰς τὰ σχετικὰ μέρη καὶ εἰς ὅ,τι εἶπα εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον περὶ τοῦ ἔργου τῆς φιλοσοφίας. Ἦτοι κατέδειξα τελείως ἀπροκαταλήπτως ὅτι τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἐπεξεργασία τῶν πορισμάτων τῶν κατ' ἰδίαν ἐρευνῶν εἰς μίαν γενικὴν ἀποψιν τοῦ κόσμου· κατέδειξα ὅτι ἕκαστον ἀντικείμενον καὶ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως πρέπει ν' ἀποτελέσῃ πρῶτα-πρῶτα ἀντικείμενον κατ' ἰδίαν ἐρεύνης καὶ ὅτι τὰ θεμέλια (αἱ βάσεις) τῆς φιλοσοφίας εἶναι ὅλα τὰ κατ' ἀρχὰς καθ' ἑαυτὰ ἐρευνηθέντα ἀντικείμενα τῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως⁽¹⁾.

Πρέπει λοιπὸν ἕκαστον πρόβλημα νὰ μελετηθῇ καὶ νὰ προσδιορισθῇ πρῶτα-πρῶτα καθ' ἑαυτὸ καὶ ἀντικειμενικῶς αὐτοτελῶς. Πρέπει δὲ νὰ γίνῃ τοιοῦτον αὐτοτελὲς πρόβλημα πᾶν ἀντικείμενον, χωρὶς νὰ γίνεται ἐκ τῶν προτέ-

1. Πρβλ. καὶ ὅσα εἶπον ἀνωτέρω σελ. 142 κ.έ. περὶ ἐμπειρίας ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ (ἐφ' ὅσον τείνει πρὸς ἐπιστημονικότητα).

ρων διάκρισις μεταξύ αντικειμένων τῆς φύσεως καὶ ἀντικειμένων, ἀπαντώντων εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου, διότι π.χ. καὶ ὁ θεὸς εἶναι ἐν πρώτοις μόνον ἓνα τῶν περιεχομένων τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ μάλιστα ἀδιασπάρτως συνδεδεμένον μὲ τὴν θρησκείαν. Ἐπιστημονικῶς δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον εἰς τὸν φιλόσοφον νὰ δανεισθῇ τὰς λέξεις θεός, θρησκεία, ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν καὶ νὰ κατασκευάσῃ, διότι δῆθεν ἡ ἀνθρωπίνη κορδία ἔχει ἀνάγκην αὐτῶν, θεὸν καὶ θρησκείαν, ἢ ν' ἀρνηθῇ θεὸν καὶ θρησκείαν ἐπὶ τῇ βάσει ξένων (ἑτερογενῶν) πορισμάτων. Καθῆκον ἐπιστημονικὸν τοῦ φιλοσόφου εἶναι νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τ' ἀποτελέσματα τῆς ἀπ' εὐθείας ἐρεύνης τῶν γεγονότων αὐτῶν καθ' ἑαυτά: τῶν βιολογικῶν (1), τῶν ψυχολογικῶν (2), τῶν θρησκευτικῶν φαινομένων, τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς, τῆς γενέσεως τῆς θρησκείας καὶ τοῦ θεοῦ ὡς ἰδέας τοῦ ἀνθρώπου (3), τῆς ἀντιλήψεως τοῦ κοινοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος περὶ ἠθικοῦ βίου (4), τῶν καλαισθητικῶν ἀξιῶν καὶ τῆς φύσεως (τῆς ἐργασίας) τῆς καλλιτεχνίας (5), τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐξελίξεώς της (6) κτλ. Δηλαδή ἕκαστον περιεχόμενον, ἕκαστον συμβάν τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ συνείδησις αὐτὴ αὕτη ὅπως καὶ κάθε ἀντικείμενον τῆς φύσεως πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ κατ' ἀρχὰς ἀνευ

1. Πρβλ. τὸ βιβλίον μου «Αἱ ἀκριβεῖς βάσεις τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως».

2. Πρβλ. τὸ βιβλίον μου: 1. «Ὁ ψυχικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων» (καὶ τὸ γερμανικὸν «Das Seelenleben. Biologisch-genetische und erkenntnistheoretische Untersuchungen»).

3. Πρβλ. τὸ βιβλίον μου «Θεός, θρησκεία» (γερμανιστί).

4. Πρβλ. τὸ βιβλίον μου Die Sittlichkeit (ἐρευνᾷ τί ὀνομάζει ὁ λαὸς ἠθικότητα).

5. Πρβλ. τὸ βιβλίον μου: «Τὸ ὠραῖον, ἡ καλλιτεχνία» (καὶ γερμανιστί).

6. Πρβλ. τὸ βιβλίον μου: «Ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν ἀνθρώπων» γερμανιστί Soziologie Untersuchung des menschlichen sozialen Lebens) καὶ Οἰκονομία καὶ φιλοσοφία (καὶ γερμανιστί).

οὐδεμιᾶς προκατάληψεως αὐτὸ καθ' ἑαυτό, καὶ ἔπειτα νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τούτων εἰς μίαν γενικὴν ἄποψιν περὶ κόσμου, εἰς κοσμοθεωρίαν (1).

Τίς θὰ πραγματευθῆ τὰ προβλήματα αὐτὰ (προπάντων τὰ λεγόμενα πνευματικά), τὰ ὅποια μέχρι τοῦδε ἐσφαλμένως ἐθεωρήθησαν ὡς φιλοσοφικά προβλήματα καὶ προσδιωρίζοντο ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, αὐτὸ εἶναι ἀδιάφορον· ἀρκεῖ ὅτι ἡ ἐρευνα τῶν προβλημάτων αὐτῶν, τῶν κατ' ἰδίαν ἀντικειμένων τῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως, δὲν θὰ ἔχη πρῶτα-πρῶτα καμμίαν σχέσιν μετὴν φιλοσοφίας. Ἐννοεῖται ἐπίσης, ὅτι κατὰ τὰς ἐρεῦνας αὐτὰς δὲν πρόκειται περὶ τάσεως πρὸς περαιτέρω ἐξέλιξιν ἢ δὴ ἐκπεφρασμένων γνωμῶν· ὡμίλησα ἤδη περὶ τοῦ ζητήματος τούτου (2). Πρέπει νὰ γίνῃ κατανόησις τοῦ προβλήματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γεγονότων. Εἶναι δυνατόν ὅτι ἡ φιλοσοφία (γενικὴ ἄποψις τοῦ κόσμου, κοσμοθεωρία), εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγει κανεὶς διὰ συνδυασμοῦ, διὰ τῆς ἐπέξεργασίας τῶν πορισμάτων τῶν κατ' ἰδίαν τούτων ἐρευνῶν, νὰ ἔχη ἐκ τῶν ὑστέρων ὁμοιότηας μετὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἄλλοτε διανοητικῶς κατασκευασθὲν σύστημα· ἀλλὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ παραπλανήσῃ κατὰ τὴν κριτικὴν αὐτοῦ τοῦ (ἐμπειρικῶς ἐπιστημονικῶς ἐκπονηθέντος) συστήματος. Ἡ ὁμοιότης εἶναι φυσική· τὰ πρὶν συστήματα εἶναι δυνατόν νὰ ἐπαχθοῦν γνωσεολογικῶς εἰς κατηγορίας «ἐνότης», «πολλαπλότης» «ἡρεμία» «κίνησις» κτλ. αἱ αὐταὶ δὲ κατηγορίαι (ὡς γνωσεολογικαὶ ἀφηρημέναι ἔννοιαι) θὰ παρουσιασθοῦν (θὰ ἰσχύουν) καὶ εἰς τὸ μέλλον παντοῦ. Ὡς ἐκ τούτου ἡ κριτικὴ τῆς ἐπιστημονικῶς ἀναπτυχθείσης γενικῆς ἀπόψεως περὶ τοῦ κόσμου δὲν θ' ἀφορᾷ τοιαύτας ἀφηρημένας κατηγορίας, ἀλλὰ τὰ θεμέλια, τὰς βάσεις, ἧτοι τὰς κατ' ἰδίαν ἐρεῦνας.

1. Πρβλ. τὸ βιβλίον μου, Φιλοσοφία. Γενικὴ ἄποψις τοῦ κόσμου, ἢ κοσμοθεωρία (καὶ γερμανιστί).

2. Πρβλ. ἄνωτέρω σελ. 115 κ.ε.

Ε. Ἡ θέσις τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν. Ταξινόμησις τῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας, ὅπως τὴν ἀπέκτησα καὶ λεπτομερῶς τὴν καθώρισα, ἐπιβάλλει ἀναγκαίως καὶ μίαν νέαν μόνην δυνατὴν διάταξιν, ταξινόμησιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ νέαν ἀποψιν περὶ τῆς θέσεως τῆς φιλοσοφίας ἐντὸς τοῦ συστήματος τῶν ἐπιστημῶν.

Πρὸ πάντων εἶναι σαφές ὅτι, εἰάν ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει ἴδιον εἰδικὸν ἀντικείμενον ἐρεῦνης, ἀλλὰ πρέπει νὰ συνδυάσῃ καὶ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὰ πορίσματα τῶν κατ' ἰδίαν ἐρευνηθέντων ἀντικειμένων τῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως, τῆς ψυχῆς, εἰς μίαν θεωρίαν περὶ κόσμου (καὶ βίου), τότε κατὰ τὴν ἀποψιν αἱ ἐπιστῆμαι εἰς δύο μεγάλα πεδία: εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ἐπιστήμας καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

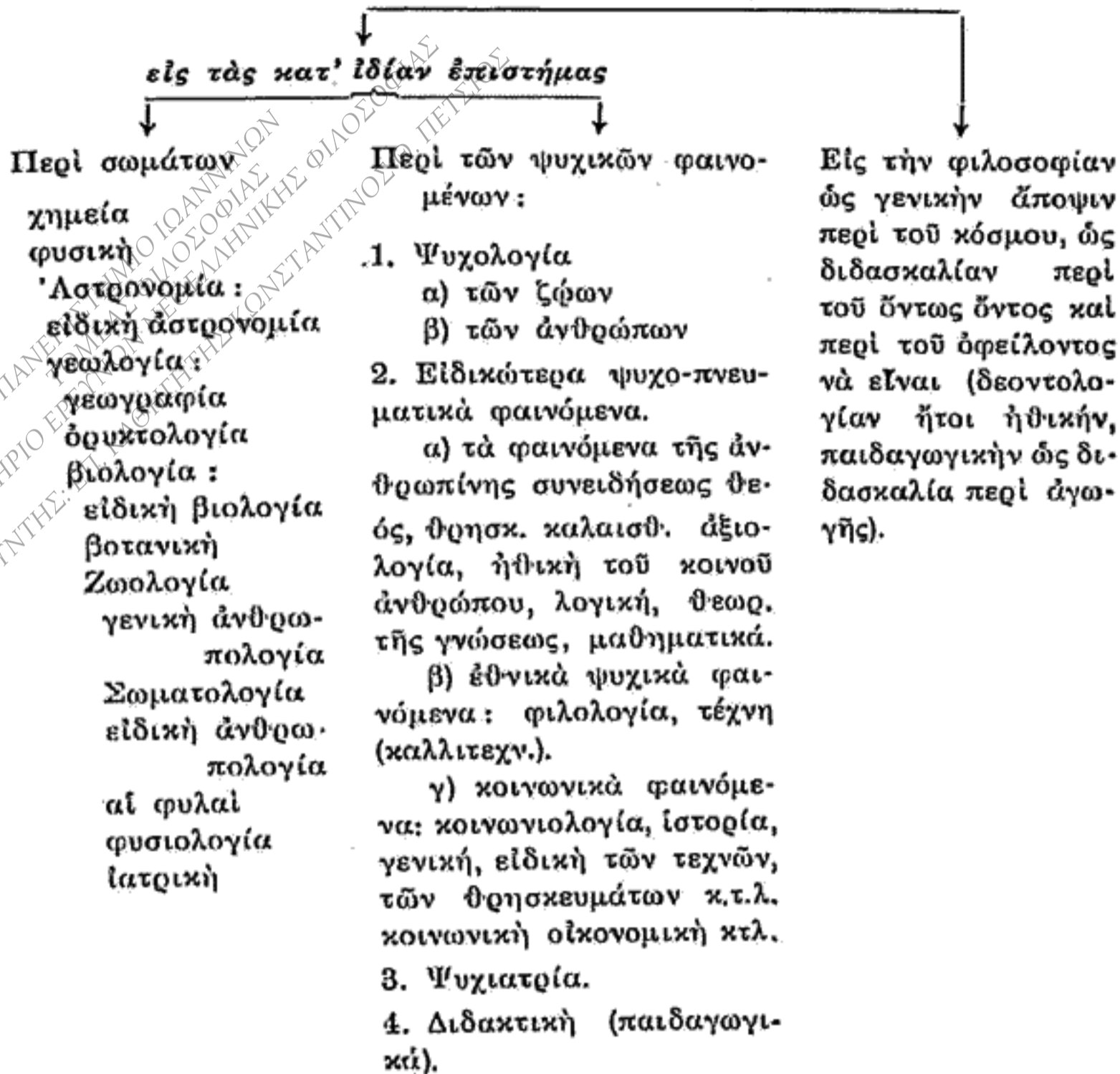
Ἡ γενικὴ αὕτη διαίρεσις, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχεν ἀκόμη προσδιορισθῇ τὸ θέμα (τὸ ἔργον) τῆς φιλοσοφίας ὀρθῶς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λάβῃ ἀξίαν, ἐπιβάλλεται ὅμως τώρα, ἀφοῦ ἀπέδειξα ὅτι ἡ μόνη ὀρθὴ ὁδὸς πρὸς φιλοσοφίαν εἶναι: νὰ κατανοηθῇ ἕκαστον ἀντικείμενον τῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως πρῶτα-πρῶτα αὐτὸ κατ' ἑαυτὸ καὶ κατὰ πᾶσαν κατεύθυνσιν καὶ ἔπειτα νὰ μένῃ ὡς ἔργον (ὡς θέμα) τῆς φιλοσοφίας, νὰ συνδυάσῃ καὶ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνητῶν ἐκείνων εἰς μίαν γενικὴν ἀποψιν περὶ τοῦ κόσμου (1). Ὅταν λοιπὸν λέγω κατ' ἰδίαν ἐπιστήμας (ἐν διακρίσει ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν) ἔννοῶ ὅτι πρέπει ἀντικείμενα καὶ συμβαίνοντα καὶ ὄλαιαί σχέσεις καὶ εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου

1. Πρὸβλ. ἀνωτέρω σελ. 142 κ. ἑ.

νὰ ἐρευνηθοῦν καὶ νὰ κατανοηθοῦν ἕνα ἕκαστον κατ' ἰδίαν. Ὡστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνεται λόγος περὶ τῆς φιλοσοφίας ὡς νὰ ἔχη, ἐπειδὴ εἶναι γενικὴ ἐπιστήμη, καὶ μέρη εἰδικὰ ἀνταποκρινόμενα εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ἐπιστήμας. Συντόμως : κατ' ἰδίαν ἐπιστῆμαι καὶ φιλοσοφία πρέπει νὰ διακριθοῦν ὡς ἔρευνα εἰδικὰ καὶ ὡς συνδυασμός, ἐπεξεργασία τῶν πορισμάτων.

Δεύτερον : εἰάν πρέπει κατ' ἰδίαν ἔρευνα καὶ φιλοσοφία νὰ διακριθοῦν, ἐκείνη μὲν ὡς τάσις πρὸς γνῶσιν τῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως ἀντικειμενικὰ αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ ὡς γεγονότων, αὕτη δὲ ἡ (φιλοσοφία) ὡς τάσις πρὸς κατανόησιν τοῦ ὅλου κόσμου ὡς ἐνότητος, τότε ἐμπεριέχει ἡ ἀποψις αὕτη κατ' ἄμεσον τρόπον καὶ μίαν ἀποψιν πρὸς διαίρεσιν καὶ ταξινόμησιν τῶν ἐπιστημῶν. Ἦτοι : τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως εἶναι γενικῶς ὁ κόσμος, τὸ σύμπαν· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης καὶ κατ' ἰδίαν καὶ ὡς ὅλον· κατ' ἰδίαν ὡς ἀντικείμενον εἰδικῶν ἐπιστημῶν χωρίζεται ὁ κόσμος εἰς διάφορα προβλήματα, ὡς ὅλον (ὡς ὁλότης) ἀποτελεῖ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας ἀκριβῶς ὡς δυνατῆς ἐπεξεργασίας τῶν πορισμάτων (ὅλων) τῶν εἰδικῶν ἐρευνῶν. Καὶ πάλιν : τὸ σύμπαν ὡς τὸ ἀντικείμενον εἰδικῶν ἐρευνῶν χωρίζεται εἰς τὰ δύο πεδία (κατὰ τὴν συνηθισμένην φρασεολογίαν) τῆς φύσεως καὶ τοῦ πνεύματος ἢ, ὀρθότερον ἐκφραζόμενον, εἰς τὸ πεδίον τῶν φυσικῶν καὶ εἰς τὸ πεδίον τῶν πνευματικῶν δεδομένων. Ἡ διάκρισις αὕτη ἀφορᾷ τὰ πεδία αὐτὰ κατὰ τὸ ἀντικείμενόν των, χωρὶς νὰ λέγη ὅτι εἶναι ξένα πρὸς ἀλλήλα, δὲν προλαμβάνει τὴν ἔρευναν καὶ τ' ἀποτελέσματά της, λέγει μόνον ὅτι πρῶτα-πρῶτα πρέπει κατὰ τὸ δυνατόν νὰ ἐρευνηθοῦν ὡς κεχωρισμένα φαινόμενα. Τὸ ἐπόμενον σχῆμα καθιστᾷ καταφανές ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ περαιτέρω περὶ τῶν δύο τούτων πεδίων :

Τὸ σύμπαν ὡς πρόβλημα

Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι εἶναι δυ-
νατὸν νὰ ταξινομηθοῦν κυρίως μόνον ἐπὶ
τῇ βάσει τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν λογικῶς
ὀρθῶς. Εἶναι δυνατόν βέβαια νὰ ταξινομηθοῦν αἱ ἐπιστῆμαι
καὶ μάλιστα καὶ ὀρθῶς καὶ ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως καὶ ἀπὸ
ἀπόψεως τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως αὐτῶν ἢ ἀπὸ ἀπόψεως τῆς ἐξαο-
τήσεως τῶν ἐπιστημῶν μεταξύ των· ἀλλὰ τοιαῦται ταξινομήσεις
δὲν ἔμποροῦν ν' ἀποδώσουν κατ' οὐδένα τρόπον καὶ τὴν σχέσιν

τῶν κατ' ἰδίαν ἐπιστημῶν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. Πρόκειται λοιπὸν μόνον περὶ μιᾶς τοιαύτης ταξινομήσεως, ὥστε ταυτοχρόνως νὰ παραχωρῆται εἰς ἑκάστην κατ' ἰδίαν ἔρευναν ἡ πραγματική της θέσις.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δοθεισῶν ταξινομήσεων εἰς τὰς ἐπιστήμας, ἐξαίρω ἐνταῦθα τὴν τελευταίαν· ὁ *W. W u n d t* εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἀντιπαρέβαλε καθαρῶς φιλοσοφίαν καὶ κατ' ἰδίαν ἐπιστήμας· δυστυχῶς ὅμως ἀκέδωκεν εἰς μὲν τὴν φιλοσοφίαν ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα, ἐὰν πρόκειται ἡ φιλοσοφία νὰ γίνῃ ἐπιστήμη πρέπει νὰ συγκαταριθμηθοῦν εἰς τὰ ἀντικείμενα κατ' ἰδίαν ἐρεύνης⁽¹⁾, κατατάσσει δὲ τὴν (κατὰ τὴν ἄποψιν αὐτοῦ περὶ φιλοσοφίας) ὑπόλοιπον ἐπιστημονικὴν ἐνέργειαν κατὰ τρόπον, ὥστε ἀκριβῶς ἡ διάταξις του δὲν ἀποδίδει τὴν σχέσιν τῶν κατ' ἰδίαν ἐπιστημῶν πρὸς ἀλλήλας, οὔτε δὲ καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, δὲν ἀφήνει δὲ καὶ χῶρον διὰ τὰς κατ' ἰδίαν ἐπιστήμας, τὰς ὁποίας ὅμως ὁ ἴδιος, ἐννοεῖται, ἢ δὲν θεωρεῖ καθόλου ὡς κατ' ἰδίαν ἐπιστήμας ἢ θεωρεῖ τὸ πολὺ ὡς μέρος ἄλλων ἐπιστημῶν⁽²⁾. ὡς ληφθῆ π.χ. ὑπ' ὄψιν ἡ καλαισθητικὴ (περὶ ὠραίου καὶ καλλιτεχνίας)· ὁ *W u n d t* τὴν ἀποδίδει εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἢ τὸ πολὺ τὴν θεωρεῖ ὡς ἓνα κεφάλαιον τῆς ψυχολογίας. Ἀπεναντίας ἄνευ προλήψεως πρέπει νὰ γίνῃ παραδεκτὸν ὅτι, ὅπως ἤδη προσδιώρισα, ἀφοῦ ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ γενικὴ ἐπισκόπησις τοῦ σύμπαντος, αἱ δὲ κατ' ἰδίαν ἐπιστήμαι ἐρευνοῦν τ' ἀντικείμενα, τὰ συμβαίνοντα καὶ τὰς σχέσεις εἰς

1. Ὁ *W u n d t* διακρίνει ὡς φιλοσοφίαν: Α. θεωρίαν τῆς γνώσεως (1. τυπικὴν, ἢ λογικὴ καὶ 2. ἱστορίαν καὶ ἐξέλιξιν τῆς γνώσεως καὶ γενικὴν καὶ εἰδικὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως) καὶ Β. θεωρίαν περὶ ἀρχῶν (1. γενικὴ: μεταφυσικὴ, καὶ 2 εἰδική: α) φιλοσοφία τῆς φύσεως: γενικὴ καὶ εἰδική, ἥτοι κοσμολογία, βιολογία, β) φιλοσοφία τοῦ πνεύματος: γενικῶς καὶ εἰδικῶς, ἠθικὴ, φιλοσοφία τοῦ δικαίου, τῆς καλαισθητικῆς, τῆς θρησκείας, τῆς ἱστορίας).

2. Ὁ *W u n d t* διακρίνει τὴν (κατὰ τὴν ἄποψιν του περὶ φιλοσοφίας ὑπόλοιπον) ἐπιστημονικὴν ἐνέργειαν εἰς τυπικὴν (*formale*, τὰ μαθηματικά) καὶ εἰς πραγματικὴν (τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος, τῶν πνευματικῶν συμβαινόντων, προϊόντων, ἐξελίξεως τῶν πνευματικῶν προϊόντων κτλ.) καὶ τὰς ἐπιστήμας τῆς φυσιοδιφίας.

τὸ σύμπαν, εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὴν συνείδησιν κατ' ἰδίαν καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτά, τότε καὶ ἡ ταξινόμησις τῶν ἐπιστημῶν πρέπει νὰ γίνῃ σύμφωνα μὲ τ' ἀντικείμενά των. Ὡστε πρέπει, ἐννοεῖται, ν' ἀφεθῆ κατὰ μέρος καὶ ἡ ταξινόμησις, ἡ ὁποία εἶναι ἐν χρήσει περίπου ἀπὸ τοῦ *Bentham* (ἰδιαιτέρως ἀπὸ τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας διανοητικῆς κατασκευῆς) καὶ ἐντεῦθεν καὶ τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίησεν ἐπίσης καὶ ὁ *Wundt* ἐν τῇ ταξινομήσει τῶν ἐπιστημῶν, ἤτοι ἡ διαίρεσις ὄλων τῶν ἐπιστημῶν εἰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος καὶ εἰς ἐπιστήμας τῆς φύσεως. Ἡ διάκρισις αὕτη πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθῆ ἕφ' ὅσον θέλει νὰ εἶναι ταξινόμησις ὄλων τῶν ἐπιστημῶν, διότι εἶναι μὲν ὀρθὴ καθ' ὅσον δι' αὐτῆς γίνεται χαρακτηρισμὸς τῶν δύο ὁμάδων ἀντικειμένων καὶ θεμάτων ἐρεῦνης εἰς τὸ σύμπαν κατ' ἰδίαν, δὲν ἀποδίδει ὅμως ταξινόμησιν τῶν ἐπιστημῶν γενικῶς· κατὰ τὴν διάκρισιν αὐτὴν δὲν εὐρίσκει ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη πλέον χῶρον, ἐκτὸς ἐὰν θεωρηθῆ ὡς μία ἐπιστήμη ἀφορῶσα τὸ πνεῦμα, ὅποτε ἡ λέξις ἐπιστήμαι τοῦ πνεύματος (ἢ ἀφορῶσαι τὸ πνεῦμα) θὰ ἐλάμβανε τὴν σημασίαν (τὴν ἀστείαν πάντως) «ἐπιστήμαι, αἱ ὁποῖαι διεξάγονται διὰ τοῦ πνεύματος».

Δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀναφέρω ἐδῶ καὶ νὰ κρίνω ὅλας τὰς μέχρι τοῦδε ἐκπονηθείσας διαιρέσεις καὶ ταξινομήσεις τῶν ἐπιστημῶν, ἔστω καὶ μόνον τὰς σπουδαιότερας (π. χ. τὴν ταξινόμησιν, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ *Sprenger*, ὁ ὁποῖος διακρίνει τὰς ἐπιστήμας 1) εἰς ἀφηρημένας, αἱ ὁποῖαι ἐρευνοῦν μόνον σχέσεις, οὔτω ἡ μαθηματικὴ, ἡ λογικὴ, ἡ ἀφηρημένη μηχανικὴ, 2) εἰς ἀφηρημένας ἀλλὰ συγκεκριμένας, αἱ ὁποῖαι ἐρευνοῦν τὰ φαινόμενα ἀσχέτως πρὸς τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται, οὔτω ἡ μηχανικὴ, ἡ φυσικὴ, ἡ χημεία καὶ 3) εἰς συγκεκριμένας ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ἐρευνῶν τὰ πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ὡς ἡ ἀστρονομία, ἡ γεωλογία, ἡ βιολογία, ἡ ψυχολογία καὶ ἡ κοινωνιολογία). Παραλείπω ἐπίσης καὶ ἄλλως αὐτονοήτους ἐξηγήσεις περὶ τοῦ ζητήματος τῆς σχέσεως τῶν ἐπιστημῶν πρὸς ἀλλήλας· τονίζω μόνον ὅτι, ὅπως ἐννοεῖται οἴκοθεν, ἐκάστη ἐπιστήμη ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τῆς δανείζεται ἀπὸ τὰς ἄλλας τοὺς ἀπαιτούμενους καθορισμούς, τ' ἀπαιτούμενα στοιχεῖα.

Ζ. Ὁ χαρακτήρ μιᾶς επιστημονικῆς φιλοσοφίας

Ἐπισημασθέντες ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ αὕτη φιλοσοφία; αὕτη εἶναι τώρα ἡ τρομακτικὴ ἐρώτησις, καθ' ὅσον μάλιστα κατέδειξα, ὅτι ἀκριβῶς ἡ φιλοσοφία, ἡ τάσις αὕτη καὶ ροπὴ τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος, ἀποτελεῖ τὸν ὅρον τοῦ βίου, ὑποστηρίζει ἢ καὶ τὸ πρῶτον γενικῶς διατάσσει (διευθετεῖ) τὸν τρόπον τοῦ βίου.

Ἐπισημασθέντες ὅτι ἡ φιλοσοφία ὑποστηρίζει ἢ καὶ αὕτη τὸ πρῶτον διατάσσει (διευθετεῖ) τὸν τρόπον τοῦ βίου πρέπει νὰ νοηθῇ ὀρθῶς. Εἶπον ὅτι ἡ μέχρι τοῦδε φιλοσοφία καθορίζεται πρὸς τὰ ἄλλα καὶ ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα, τὴν ψυχικὴν ιδιοσυστασίαν τοῦ φιλοσόφου, ἐδῶ δὲ εἰς τὸ τέλος θὰ ὀμιλήσω περὶ τοῦ ζητήματος, ἐὰν καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία θὰ καθορίζεται διὰ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ φιλοσοφοῦντος. Ἄλλὰ οὕτως ἢ ἄλλως: εἶναι αὐτονόητον ὅτι ὅπως τὸ καθώρισα εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ ἀξίας τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἡ φιλοσοφία ἱκανοποιεῖ πρῶτα-πρῶτα τὸν φιλόσοφον, ὁ ὅποῖος τὴν ἐκπονεῖ καὶ ἔπειτα καὶ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὴν αὐτὴν ἢ τοῦλάχιστον ὁμοίαν ιδιοσυστασίαν. Ὁ ὑποθετικὸς κίνδυνος τῆς παραπλανήσεως (τῆς διαστροφῆς) τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς φιλοσοφίας γενικῶς, ὥστε ἴσως καὶ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας, ὑφίσταται λοιπὸν κυρίως μόνον διὰ τὸν κοινὸν ἄνθρωπον (τὸν ἄνθρωπον μέσου ὅρου), ὁ ὅποῖος εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπηρεασθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κατὰ πᾶσαν κατεύθυνσιν. Αὐτὸς ὅμως πάλιν δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ φιλοσοφίας, ἔχει τὴν θρησκείαν του, ἢ ὅποια τὸν ἱκανοποιεῖ.

Ποῦ ὀδηγεῖ λοιπὸν ἡ φιλοσοφία, ἡ ὅποια θὰ ἔπρεπε, κατὰ τὰ ὅσα καθώρισα μέχρι τοῦδε, νὰ τύχη ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας;

Εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἀπαντῶ ἐν πρώτοις σύμφωνα μὲ τὴν στάσιν πάσης ἐπιστήμης (τῆς ἐπιστημονικότητος): ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐπιστήμη τείνει πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἄλλως τε καὶ ἀπὸ τὴν τάσιν αὐτὴν κατ' ἀρχὴν (ἀδιάφορον ἐὰν ἐνσυνειδή-

τως ἢ ὄχι) παρήχθη καὶ ἡ σχεδὸν ἀτελεύτητος ποικιλία τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Ἄλλὰ ἡ ἀλήθεια, εἰς τὴν ὁποίαν τείνει ἡ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία, εἶναι καὶ ἐνθαρρυντικὴ.

Συνήθως διακρίνεται ἡ φιλοσοφία εἰς ἰδεολογικὴν καὶ εἰς ὕλιστικὴν. Ὄνομάζεται δὲ ἰδεολογικὴ ἡ φιλοσοφία, ἡ ὁποία, διὰ νὰ τὸ εἶπω ὅπως ὁ Kant, θεμελιώνει καὶ σώζει τὰς τρεῖς «ιδέας» τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ἰδέαν δηλαδή ὅτι ὑπάρχει θεός, τὴν ἰδέαν ὅτι ὑπάρχει ψυχὴ ἀθάνατος καὶ τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του, ἤτοι ὅτι ἡ θέλησίς του εἶναι ἐλευθέρη. Ὑλιστικὴ θὰ ὀνομάζετο τότε ἡ φιλοσοφία, ἡ ὁποία ἀρνεῖται τὰς ἰδέας αὐτάς. Ἐὰν λοιπὸν τεθῆ τὸ ζήτημα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, τότε ἄς ὑποτεθῆ (δηλαδή ἀφήνω τὸ πρᾶγμα ἐν πρώτοις ἀόριστον) ὅτι ἡ ἐπιδιωκομένη ἀντικειμενικὴ, ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ ἀντίθετον τῆς ἰδεολογίας ἐκείνης. Ἄλλ' ὁ ὀρθῶς σκεπτόμενος θὰ διερωτηθῆ, διατί ἰδεολογία νὰ ὀνομάζεται μόνον ἡ ἐκδοχὴ τῶν τριῶν ἐκείνων ἰδεῶν καὶ διατί μόνον αἱ τρεῖς αὐταὶ ἰδέαι (θεός, ψυχὴ ἀθάνατος καὶ ἐλευθέρη θέλησις) νὰ εἶναι τὸ ἰδεῶδες, ν' ἀποτελοῦν τὸ ἰδεῶδες. Ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἱστορίας τῆς λέξεως «ιδέα» (τῆς διδασκαλίας αὐτῆς τοῦ Πλάτωνος περὶ ἰδεῶν), ἀντικειμενικῶς δὲν θὰ εὐρεθῆ δικαιολογία διὰ τὴν ἐκδοχὴν ἐκείνην. Ἀκριβῶς δὲ διότι παρεγνωρίσθη τὸ τοιοῦτον, προῆλθε μία κατάστασις, ἡ ὁποία εἶναι συνυπεύθυνος διὰ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας (τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων) παρουσιάζονται τόσοι ἐλιγμοὶ περὶ τὴν ἐννοίαν θεοῦ καὶ ὅτι ἀκόμη καὶ φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι παρεδέχθησαν τὸ πρωτεῖον τῆς «ὑλης» ὡς τοῦ ἀληθοῦς ὄντος, ὠμίλησαν καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ὡς βεβαίας. Αναφέρω, σκοπίμως, ἰδιαιτέρως, τὸν λεγόμενον πατέρα τῆς ἐκκλησίας τὸν Τερτουλλιανόν, ὁ ὁποῖος ἐξηγεῖ τὸν κόσμον μόνον ἐξ «ὑλης» καὶ λέγει ὅτι καὶ ὁ θεὸς εἶναι ὕλικός. Ἐγὼ δ' ἐπιθυμῶ πράγματι νὰ γνωρίσω, ἐὰν σοβαρῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὀνομάζεται ὁ μὲν κακοήθης ὁπιστεύων εἰς τὰς τρεῖς ἐκείνας ἰδέας ἰδεολόγος, ὁ δὲ πλήρης αὐταπαρνήσεως φίλος τῶν ἀνθρώπων (ὁ φιλόανθρωπος, ὁ τέλειος ἀν-

θρωπιστής), ὁ ὁποῖος δὲν πιστεύει εἰς τὸν θεόν, τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως ὑλιστής!

Δηλαδή: πρῶτον, ἰδεολογία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι (καὶ δὲν εἶναι) μόνον ἡ παραδοχὴ τῶν τριῶν ἐκείνων ἰδεῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἠθικὴ, δεοντολογικὴ ἀποψις περὶ βίου. Δεύτερον, εἴαν διακριθῇ ἡ φιλοσοφία εἰς ἰδεολογικὴν καὶ εἰς ὑλιστικὴν, τότε πρέπει νὰ διακριθοῦν ἀκριβῶς: ἠθικὴ ἰδεολογία καὶ μεταφυσικὴ, ὄντολογικὴ (τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου, τὸ ὄντως ὄν ἀφορῶσα) ἰδεολογία καὶ πάλιν ἠθικὸς καὶ μεταφυσικὸς ὑλισμὸς· ὑπάρχει δὲ (τὸ τονίζω) καὶ ὁ ἠθικὸς ἀγνωστικισμὸς (σκεπτικισμὸς) καὶ ὁ μεταφυσικὸς, ὄντολογικὸς ἀγνωστικισμὸς. Ὅλαι δὲ αἱ διακρίσεις αὗται εἶναι δυνατόν νὰ συνδυάζονται κατὰ διαφόρους τρόπους: π.χ. φιλοσοφία μὲ ἠθικὴν ἰδεολογίαν καὶ μεταφυσικόν, ὄντολογικόν ὑλισμόν, ἢ φιλοσοφία μὲ μεταφυσικόν, ὄντολογικόν ἀγνωστικισμὸν καὶ ἠθικὴν ἰδεολογίαν κτλ.

Ποῦ εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ φέρῃ ἡ ἐπιδιωκομένη ἀντικειμενικὴ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία; Αὐτὸ εἶναι, ὅπως εἶπα, κατ' ἀρχὴν ἀδιάφορον, π ρ ό κ ε ι τ α ι π ε ρ ῖ ἐ π ι σ τ ή μ η ς. Καὶ ὅμως καὶ ἐνδείξεις ὑπάρχουν διὰ νὰ μὴ ἀπελπισθῇ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἐπιστήμονος. Ἀκόμη καὶ μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σημερινὴ κοινωνία μὲ τοὺς νόμους τῆς, τοὺς θεσμούς τῆς κτλ. εἶναι ἀνθρωπιστικῶς ἀνωτέρα τῆς χθесινῆς, δεικνύει ὅτι ἡ κοινωνία (ἡ ἀνθρωπότης) ἀνυψώθη βαθμίδας τελειοποιήσεως ὄχι μόνον ἐπὶ ὑλικοῦ πεδίου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἠθικοῦ· τότε δὲ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δειλιᾷ κανεὶς πρὸ τῆς τάσεως πρὸς ἀντικειμενικὴν, ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν, διότι ἀκόμη καὶ μόνον αὐτὸ τὸ φανερώτατον γεγονός δεικνύει ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐγκλείει δυνάμεις ἰδεολογικὰς ἠθικὰς, αἱ ὁποῖαι ἴσως βραδύτατα, ἴσως μὲ ἐλιγμούς τινας, ἴσως δρῶσαι κυρίως διὰ τινων ἰδιαιτέρως προικισμένων ἀνθρώπων ὡς ὀδηγῶν, φέρουν πρὸς ἀνωτέραν κατάστασιν τοῦ ὅλου, εἰς ἠθικὴν (ἀνθρωπιστικὴν) κοινωνίαν. Ἡ δὲ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία δὲν θὰ εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀρνηθῇ τὸ γεγενὸς αὐτό, τὸ ὁποῖον καθορίζει ἡ κοινωνιολογία.

Η. ΄Αξία της επιστημονικής φιλοσοφίας

Είναι δυνατόν λοιπόν η φιλοσοφία, η διδασκαλία αυτή περί του ὄντως ὄντος και του (ἀληθῶς) ὀφείλοντος να είναι (ἠθικότητας), και εἰς ἀκόμη γίνεται επιστημονική ἐπεξεργασία αὐτῆς, ἀναγκαίως μία ἀντικειμενική ἀλήθεια; Δὲν ὑπάρχει τότε πλέον τὸ δυνατόν διαφορῶν φιλοσοφιῶν με ἐπιστημονικὴν βάσιν;

Εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν δίδω πρώτα μίαν ἀπλὴν ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε να γνωρίζη ὄχι μόνον ὁ φιλόσοφος και κάθε γνήσιος ἐρευνητής, κάθε γνήσιος ἐπιστήμων, ἀλλὰ και κάθε ἄνθρωπος σκεπτόμενος, ἦτοι: ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν κατέχει ἓνα κριτήριον ἀντικειμενικόν, διὰ να γνωρίζη ὅτι κατέχει πράγματι τὴν ἀλήθειαν, εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι και ἡ φιλοσοφία, ἡ ὁποία θὰ ἐκπονηθῆ ὡς ἀντικειμενικῶς θεμελιωμένη γενικὴ ἀποψις περί τοῦ κόσμου (ὡς ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία), ἔχει κατὰ τελευταῖον λόγον ὑποθετικὴν ἀξίαν.

Ἀλλὰ ὁ ὑποθετικὸς αὐτὸς χαρακτήρ τῆς διδασκαλίας περί τοῦ ὄντως ὄντος και περί τοῦ (ἀληθοῦς) ὀφείλοντος να εἶναι, καταφαίνεται και ἀπὸ ἓνα ἄλλον λόγον, τὸν ὁποῖον και τονίζω, ἐννοεῖται ὅμως ὅτι πρέπει και να τὸν προσδιορίσω ἀκριβῶς, διὰ να μὴ συνδεθῆ με αὐτὸν κανένα ξένον διανόημα. Δηλαδή:

Κατὰ τὰς διαφορῶν τάσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος και ἐντεῦθεν) πρὸς ἀπόκτησιν μιᾶς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας ἔλαβεν ἰσχὺν και ἡ γνώμη ὅτι και κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν φιλοσοφίαν πρόκειται περί μιᾶς ὑποθετικῆς γνώσεως. Ἡ γνώμη αὐτὴ εἶναι δυνατόν να ἐξηγηθῆ κατὰ δύο τρόπους, ἦτοι με τὸ νόημα, ὅπως ἐλέχθη, και με τὸ νόημα, ὅπως εἶναι δυνατόν να ἐξηγηθῆ. Τὸ νόημά της, ὅταν τὴν ἐξέφρασαν οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι, ἦτο ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι μία ὑποθετικὴ συμπλήρωσις τῆς πείρας ἐν σχέσει με τὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας· ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία ὡς ὑποθετικὴ ἐπιστήμη με τοιοῦτον νόημα εἶναι, ὅπως κατέδειξα, μακρὰν τῆς ἐπιστημοτικότητος και μάλιστα ὄχι διότι ὑποθετικὴ ἐπιστήμη, ἦτοι ὑπο-

θετικὴ γνῶσις εἶναι ἀπαράδεκτος, δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίαν, ἀλλὰ διότι ἡ φιλοσοφία, ὅπως κατέδειξα, δὲν ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τῆς πείρας σύμφωνα μὲ τὰς λεγομένας ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ('). Ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη ἔχει ὡς ἔργον, ὅπως κατέδειξα, νὰ συνδυάσῃ τὰ πορίσματα τῶν κατ' ἰδίαν ἐρευνῶν καὶ νὰ τὰ ἐπεξεργασθῇ ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν πρὸς ἄλληλα. Ὅτι λοιπὸν καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία θὰ ἔχη πάντοτε ὑποθετικὸν χαρακτῆρα, ὑποθετικὴν ἀξίαν, πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς ἐξῆς: ἡ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν τῶν πορισμάτων τῶν κατ' ἰδίαν ἐρευνῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς συσχέτισεως αὐτῶν. Μὲ ἄλλας λέξεις: ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη, κατ' ἀρχὴν, εἶναι (θὰ ἦτο) μία καὶ μόνη ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια ὅπως καὶ κάθε κατ' ἰδίαν ἐπιστήμη, ἀλλὰ ἡ ἀντικειμενικότης αὐτῆ τῶν κατ' ἰδίαν ἐπιστημῶν, ἐπομένως καὶ ἡ ἀντικειμενικότης τῆς φιλοσοφίας, ὅπως τὴν ἀνέπτυξα ἀνωτέρω, ὑφίσταται ὑπὸ ἐμπειρικὰς συνθήκας, ἰσχύει ἐντὸς ὁρίων τινῶν.

Τὰ ὅρια αὐτὰ εἶναι: Πρῶτον: τὰ γεγονότα (τὰ πράγματα), τὰ ὁποῖα ἐρευνοῦν αἱ κατ' ἰδίαν ἐπιστῆμαι, ἐπιτρέπουν, τοῦλάχιστον πρὸς τὸ παρόν, διαφοροῦς ἐξηγήσεις. Ἀκριβῶς αὐτὸ εἶναι ἡ αἰτία ὅτι ὑπάρχουν π. χ. εἰς τὴν βιολογίαν σήμερον δύο κατευθύνσεις, ἡ μηχανοκρατικὴ καὶ ἡ τελεολογικὴ ἀπόψις. Ὡστε καὶ ἡ φιλοσοφία κατὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματός της περὶ τῆς ὁλότητος τοῦ κόσμου, ἦτοι κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γενικῆς ἀπόψεως περὶ τοῦ κόσμου, ἐπειδὴ διὰ τὴν λύσιν αὐτὴν θὰ ἐπεξεργασθῇ τὰ πορίσματα τῶν κατ' ἰδίαν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν ὡς μελῶν τῆς ἐπαγωγῆς, εὐρίσκειται πρὸ ἐνὸς ἐρωτήματος: ποία ἀπὸ τὰς δύο ἐκεῖνας ἀπόψεις π. χ. εἰς τὴν βιολογίαν εἶναι ἡ ἀντικειμενικῶς ὀρθὴ καὶ πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῇ; Ἡ δὲ βιολογία μὲ τὴν διπλὴν τῆς αὐτὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων δὲν εἶναι ἡ μόνη περίπτωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ὑλικὸν τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι (ἀκόμη) ἕτοιμον, ἢ τοῦλάχιστον φαίνεται νὰ μὴ εἶναι ἕτοιμον ὡς ληφθῶν ὑπ' ὄψιν καὶ αἱ διαφορότητες, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν ἀκόμη κατὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ

1. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 15.

ψυχικοῦ βίου, αἱ διαφορότητες κατὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς προελεύσεως (τῆς ἀρχῆς) τῆς ἐννοίας (τῆς ἰδέας) τοῦ θεοῦ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν κτλ. κτλ. Δὲν εἶναι δὲ δυνατόν καὶ νὰ λεχθῇ ὀριστικῶς, ἐὰν καὶ πότε αἱ κατ’ ἰδίαν ἐπιστημονικαὶ ἐρευναι θὰ εἶναι ἀποτελειωμένα. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπάρχουν κατ’ ἰδίαν ἐπιστῆμαι, αἱ ὁποῖαι ἀπέχουν ἀκόμη πολὺ, παραπολὺ ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τῶν, ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλαι, τῶν ὁποίων οἱ προσδιορισμοί, τοῦλάχιστον πρὸς τὸ παρόν, δὲν εἶναι ὀριστικά, ἢ τῶν ὁποίων τὰ πορίσματα διαρκῶς ἀνατρέπονται ἀπὸ νέας ἀνακαλύψεις. Εἶναι λοιπὸν ἀναπόφευκτον ὅτι καὶ ἡ φιλοσοφία, ἐπειδὴ βασίζεται ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῶν κατ’ ἰδίαν ἐπιστημῶν, θὰ ἐργάζεται ἀναγκαιῶς ἴσως μὲ μὴ βέβαιον ὑλικόν. Ὡστε εἰς τὴν ὑποθετικὴν ἀξίαν τῶν πορισμάτων τῶν κατ’ ἰδίαν ἐρευνῶν θ’ ἀνταποκρίνεται ἡ ὑποθετικὴ ἀξία (ὁ ὑποθετικὸς χαρακτήρ) τῆς φιλοσοφικῆς γενικῆς ἀπόψεως περὶ τοῦ κόσμου.

Ἐπάρχει ὅμως καὶ δεύτερος παράγων, ὁ ὁποῖος θέτει ὅρια εἰς τὸ δυνατόν μιᾶς πράγματι ἀντικειμενικῆς φιλοσοφίας: ὁ παράγων αὐτὸς εἶναι ὅτι ὁ φιλόσοφος εἶναι περισσότερον ἀπὸ κάθε ἐρευνητὴν εἰδικῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων καθωρισμένος ἀπὸ τὸν χαρακτήρα του. Ὁ φιλόσοφος εἶναι προδιατεθειμένος ὡς ἐκ τῆς ψυχικῆς του ιδιοσυστάσιας π.χ. μᾶλλον πρὸς τελεολογικὴν ἀποψιν τοῦ κόσμου, ἢ μᾶλλον πρὸς μηχανοκρατικὴν ἀποψιν, ἢ πρὸς ἐξεύρεσιν μιᾶς λύσεως τοῦ προβλήματός του, ἢ ὁποῖα τὸν ἱκανοποιεῖ. Ἡ ἐπενέργεια αὐτῆ τοῦ χαρακτήρος τοῦ φιλοσόφου κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν του ἐργασίαν ὑπῆρξεν ἀκριβῶς, ὅπως κατέδειξα, ἡ αἰτία, ὅτι ὁ βίος καὶ ὁ κόσμος γενικῶς ὡς κάτι τὸ ὅλον ἐξηγήθησαν (ἔτυχον ἐξηγήσεως) ἀπὸ ὅλας τὰς δυνατὰς ἐπόψεις διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ παρήγαγε τὴν ποικιλίαν τῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς ἀνταποκρίνονται εἰς ὅλας τὰς δυνατὰς ἀνθρωπίνας καταστάσεις. Τὸ ἰδεῶδες ὅμως τῆς ἐπιστήμης οὕτω δὲ καὶ τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμης εἶναι, ἐννοεῖται, ἢ καθαρὰ ἀντικειμενικότης. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρόν, ἐφ’ ὅσον δηλαδὴ ἀκόμη καὶ αἱ κατ’ ἰδίαν ἐρευναι δὲν εἶναι ἀπο-

τελειωμένοι, ὁ δὲ φιλόσοφος δὲν θὰ εἶναι ἴσως δυνατὸν ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ χαρακτῆρος του καὶ ἡ φιλοσοφία θὰ ἔχη μόνον ὑποθετικὴν ἀξίαν, τὴν ἀξίαν μιᾶς καλῶς θεμελιωμένης ὑποθέσεως (').

Πρὸς ἐπιτυχίαν μιᾶς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας μένει λοιπὸν ὑπόλοιπος ἡ εὐχή, ὅπως οἱ μὲν κατ' ἰδίαν ἐρευνηταὶ εὐρουντὸν τρόπον πρὸς ἀσφαλῆ καὶ ἐννοεῖται, ἀπροκατάληπτον ἐρευνα καὶ λύσιν τῶν προβλημάτων των, ὁ δὲ φιλόσοφος ἀναλάβῃ ἀπροκατάληπτον καὶ θαρραλέαν καὶ ἀφοβὸν χρῆσιν τῶν πορισμάτων τῶν κατ' ἰδίαν ἐρευνητῶν πρὸς ἀνάπτυξιν μιᾶς γενικῆς ἀπόψεως περὶ τοῦ κόσμου, μιᾶς κοσμοθεωρίας.

1. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ δύο ξένα προϋποθέσεις διὰ μίαν ἀντικειμενικὴν, τὴν ἀλήθειαν μόνον ζητοῦσαν φιλοσοφίαν: ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἐποπτείαν ὑπὸ τοῦ κράτους καὶ ὑπὸ τῆς ὑφισταμένης θρησκείας. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔχουν δυστυχῶς τὰ πράγματα ἀκόμη ἄλλως: ὁ βιολόγος ὀμιλεῖ ἐδῶ ἀκόμη κρυφίως πως περὶ ἐξελίξεως τῶν εἰδῶν τῶν μὲν ἀπὸ τὰ δέ, «ἡ ἱερὰ σύνοδος» κατακρίνει καὶ καταδιώκει αὐτὴν ὡς «εἰώλους δαρουινικὰς θεωρίας», ἐννοεῖται δὲ καὶ τὸν «ἀθεϊσμόν» καὶ γενικῶς πᾶσαν φιλοσοφίαν μὴ ἀναπνέουσαν θρησκευτικὴν καὶ δὴ ὀρθόδοξον χριστιανικὴν ἀτμόσφαιραν. Προσκληθεὶς ἀπὸ τὴν Ζυρίχην ἐδίδασκα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης ὅ,τι καὶ ὅπως καὶ εἰς τὴν Ζυρίχην. Ἄλλ' ἰδοὺ ὅτι ἡ ἱερὰ σύνοδος μοῦ ὑπέβαλεν ἕξ ἐρωτήματα, εἴαν πιστεύω..., εἴαν πιστεύω... μετὴν δήλωσιν ὅτι ἀναλόγως τῶν ἀπαντήσεών μου θὰ λάβῃ στίαισιν ἀπέναντί μου! Ἐγὼ ἔστειλα τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας μετὴν παράκλησιν, αὐτὸς γὰρ δώσει ἀπάντησιν εἰς αὐτὰ τὰ «ὀλίγον καθυστερήσαντα μεσαιωνικὰ ἐρωτήματα». Ἡ ἱερὰ σύνοδος ἐπέδωκε τότε δις αἰτήσεις εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας, ζητοῦσα τὴν παῦσιν μου κατηγορούμενη ὡς διδάσκων «εἰώλους δαρουινικὰς» καὶ ἀθεϊστικὰς θεωρίας, καὶ ὡς προπαγανδιζόμενος διὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἐκκλησίαν.

Ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας (ἄνθρωπος μὲ συνείδησιν πάντως τοῦ καθήκοντος του ἀπέναντι τῆς ἐπιστήμης) ἀπεσιώπησε καὶ τὰς δύο αἰτήσεις, ἐξέλεγγεν μάλιστα καὶ πρότασις τοῦ πανεπιστημίου, ὅποτε καὶ ἡ ἱερὰ σύνοδος ἔστειλεν, οὕτως εἰπεῖν, τὸ τελεσίγραφόν της, δηλοῦσα ὅτι παύει πᾶσαν σχέσιν μετὸ Πανεπιστήμιον. Ἄλλ' ἰδοὺ ὅτι εὗρηκε καὶ τὰ κατάλληλα κρατικὰ πρόσωπα (ὄργανα), τὰ ὅποια καὶ μετὰ κατεδίκασαν ἐρήμην καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας εἰς ἐξορίαν (4 Δεκεμβρ 37) ἕνεκα ἀθείας καὶ ἐχθρότητος πρὸς τὸ καθεστῶς!

Ἔθε ν' ἀπαλλαγῇ ποτε ἡ ἐπιστήμη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἐκκοπτεῖαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας.

